

Поняття «банківські ресурси» та «фінансові ресурси банку» не є тотожними, до того ж, фінансові ресурси є однією з головних складових банківських ресурсів банку; окрім фінансових ресурсів, банківські ресурси включають матеріальні, нематеріальні, трудові, кредитні та інвестиційні ресурси; всі види банківських ресурсів перебувають у тісному взаємозв'язку;

Інструментарій аналізу фінансових ресурсів банку оснащений значною кількістю прийомів та методів такого аналізу, проте, на нашу думку, бракує єдиного інтегрованого підходу, за допомогою якого можна було б дати єдину оцінку (інтегрований показник) поточного загального стану фінансових ресурсів банку, якості управління ними. Тому надалі необхідно працювати над розробкою такого інтегрованого показника.

Література

1. Алексєєнко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики. Монографія. — К.: КНЕУ, 2002. — 276с.
2. Васюренко О., Азаренкова Г. Математичні методи і моделі у сфері аналізу та управління банківською діяльністю // Вісник Національного банку України. — 2003. — № 8. — С. 11—12.
3. Косован К. С. Управление ресурсами в коммерческом банке // Деньги и кредит. — 2001. — № 6. — С. 32—36.
4. Кочетков В. М. Забезпечення фінансової стійкості сучасного комерційного банку: теоретико-методологічні аспекти. Монографія. — К.: КНЕУ, 2002. — 238 с.
5. Примостка Л. О. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі: Монографія. — К.: КНЕУ, 2002. — 316 с.
6. Сінкі Дж. Управление финансами в коммерческом банке / Пер. с англ. — М.: Catallaxy, 1994. — 937 с.
7. Якімлюк Я. Фінансові ресурси банків // Ринок цінних паперів України. — 2006. — № 11—12. — С. 33—36.

Надійшла до редакції: 09.01.2009

УДК 314.3:311.17

З. О. Пальян, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕПРОДУКТИВНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Розглянуто сучасний перебіг народжуваності в Україні, її етапи та особливості її зміни у постперехідний період. Наведено результати регіональної типології характеристик дітородної активності з урахуванням чинників-стимуляторів та дестимуляторів.

Ключові слова: дітородна активність, факторний індексний аналіз, чинники-дестимулятори.

Україна вступила в нове тисячоліття з ультрасучасним низьким рівнем народжуваності, за якого не відбувається навіть простого відтворення населення. Сам факт низької народжуваності, притаманний більшості розвинутих країн світу, не є однозначно негативним явищем. За умови низької смертності та відносно довгої тривалості життя немає демографічних підстав для збереження високої народжуваності та плідності. Утім, для України небезпека криється не лише в тому, що чисельність народжених не компенсує природних втрат населення, а й у тому, що скорочення народжуваності набуло стрімкого та довготривалого характеру.

Тенденцію зниження народжуваності в Україні можна розділити на три основні етапи. *Перший* — період післявоєнного «бебі-буму» тривав до 1965 року, коли загальний рівень народжуваності тримався на середньому рівні (від 23 % до 16,5 %) і щорічно, протягом 15 років, скорочувався в середньому на 2,1 %. *Другий етап* (1965—1991р.) — перехід на новий режим плідності. За цей час рівень народжуваності стрімко знизився з 16 % у 1983 р. до 12 % у 1991 р. зі щорічним скороченням на 2,5 %. Характерно, що в період сталого спаду виокремилися два роки з найбільшою за останні 42 роки (1964—2006 рр.) чисельністю народжених. Перший — 1983 рік, коли народилося 807,1 тис. немовлят і другий, 1986 р. — 792,6 тис. народжених. Таке вибухове збільшення чисельності народжених має демографічне підґрунтя, адже це покоління є дітьми батьків, народжених під час післявоєнного компенсаційного сплеску кількості народжень. В Україні такий спалах спостерігався у 1959 (880,5 тис.). Скоригувавши цей рік на середню довжину жіночого покоління, що становила близько 24 років, виходимо на 1983 рік.

Третій етап (1991—2001) — перші десять років періоду незалежності, коли народжуваність знижувалася щорічно в середньому на 3,85 % і досягла безпрецедентно мінімального рівня у 2001 (7,7 %), тобто на тисячу населення за рік народилося менше восьми немовлят. Отже, на третьому етапі порівняно з попереднім середні темпи падіння загального рівня народжуваності прискорились у 1,54 разу. Після цього, у другому році нового тисячоліття в Україні з'явилися ознаки поступового виходу зі стану «репродуктивного колапсу».

Протягом останніх шести років ситуація почала дещо поліпшуватися, про що свідчить неухильне щорічне зростання коефіцієнта народжуваності до рівня 10,2 %. Тобто у 2007 році в Україні на 1000 населення народилося трохи більше 10 немовлят і, отже, народжуваність наблизилася до рівня 1993 року, коли «нас було 52,2 мільйона». Завдяки підвищенню народжуваності дещо зменшився негативний природний приріст українського населення і в 2007 році становив – 6,2 промілльні пункти, а розмір природних втрат вже другий рік поспіль дорівнює менше 300 тис. осіб (– 290,2 тис. осіб у 2007 р.).

Утім, Україна продовжує жити за вкрай звуженим режимом відтворення, тобто, з одного боку, інтенсивність дітонародження не компенсує високої для сучасного демографічного розвитку смертності, а з іншого — не відбувається просте заміщення покоління батьків поколінням дітей, зокрема материнського покоління. Отже, для України надзвичайно гострим залишається питання підвищення дітородної активності населення. Саме на цьому сконцентровано державну демографічну політику останніх років. Проте чимало суперечок точиться навколо реалізації програми соціальної допомоги батькам після народження дитини. Саме питання технології виплати та розміру одноразової допомоги батькам розділило громадськість, науковців, практиків і політиків на прихильників, напівприхильників та відвертих супротивників. Головним контраргументом є те, що доволі високі одноразові виплати матимуть тимчасовий стимулюючий ефект і заохочуватимуть народжуваність лише серед маргінальних верств населення. Напівприхильники закликають до адресної допомоги з урахуванням рівня добробуту родини новонародженого. Безперечним доказом для прихильників є реальне збереження більш високого рівня народжуваності в останні роки. Цей період характеризувався зупиненням тривалого спаду народжуваності як у міській, так і в сільській місцевостях (рис. 1).

Так, у 2002—2006 рр. загальний рівень народжуваності зріс на 27,3 %, або щороку збільшувався в середньому на 5 %. При цьому, більш інтенсивно підвищувалася народжуваність у міській місцевості (щорічно в середньому на 6 %), а в сільських поселеннях лише на 3,2 % щороку. Значною мірою це пов'язано з непередбаченою державною політикою стосовно села, яка призвела до руйнації господарств, втрати робочих місць і, відповідно, відтоку з села найактивніших працездатних і репродуктивних сил. На теперішній час маємо зближення показника народжуваності в міських поселеннях та сільській місцевості.

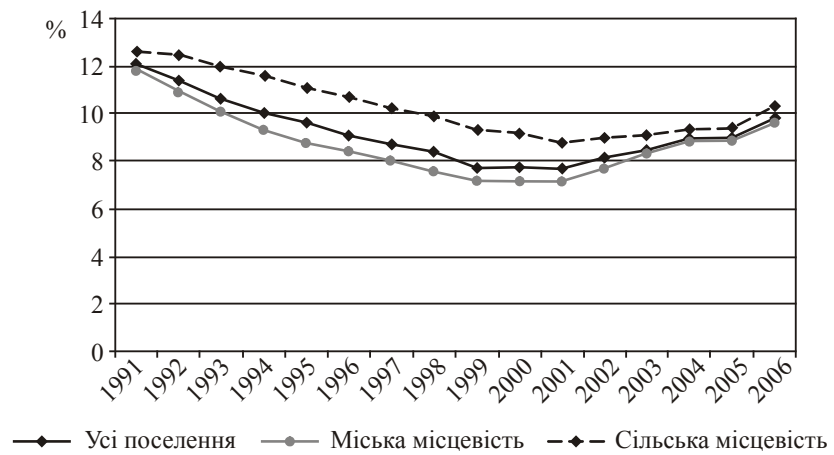

Рис. 1. Динаміка коефіцієнтів народжуваності в Україні за видами поселень у 1991—2006 рр., %

Джерело: дані Держкомстату України.

Цікаво, що 2005 року відбулося зупинення зростання, і коефіцієнт народжуваності залишився на попередньому рівні 9 %. Це дало підстави опонентам прихильників матеріального стимулювання народжуваності робити передчасні висновки про неефективність заходів, запроваджених у 2005 році. Насправді ж короточасне гальмування зростання народжуваності було пов'язано із традиційним зменшенням кількості укладених шлюбів у високосному 2004 році (на 93 тисячі, або на 25 % порівняно з 2003 р.). Беручи до уваги, що серед новонароджених в Україні переважають первістки (56 %), а їхня більшість народжується у батьків протягом першого року подружнього життя, то стає зрозумілим певне зменшення кількості новонароджених у 2005 році (– 1,2 тис. осіб). Але вже в наступному 2006 році маємо значний приріст народжених на 34,4 тис. осіб.

Для реалізації державних заходів стимулювання народжуваності, важливо з'ясувати, за рахунок яких чинників відбувається збільшення кількості народжених. Оцінити вплив окремих чинників можна за допомогою двофакторного індексного аналізу. Дані рис. 2 наочно демонструють позитивний і сталий вплив чинника-стимулятора, тобто приріст чисельності народжених (34,3 тис. у 2006 р. порівняно з 2005 р.) за рахунок підвищення дітородної активності (+ 37,6 тис. немовлят). Натомість екстенсивний фактор зміни чисельності дітородного контингенту виконував роль дестимулятора.

Виникає питання, наскільки позитивні зміни у режимі плідності українського населення пов'язані з упровадженням одноразової виплати батькам після народження дитини. Зазначимо, що здійснення виплат почалося з перших місяців 2005 року, тому ознаки його впливу стали відчутними лише в наступному календарному році. Але заради справедливості слід зазначити, що позитивні зміни у режимі плідності українських жінок почалися ще за три роки до впровадження програми матеріальної підтримки батьків, що добре видно з рис. 2.

Отже, можна припустити, що поживавлення дітородної активності відбувалося на тлі загального поліпшення добробуту населення, стабілізації соціально-економічного становища в країні та адаптації до нього громадян. Звичайно, одноразова допомога активізує дітородну діяльність населення України, але радше це є проявом циклічного «ефекту Істерліна» — впливу... на народжуваність економічних можливостей або відносного доходу» (3, с. 28), що має тимчасовий характер. У 1991—2006 рр. кількість народжених в Україні щорічно скорочувалася в середньому на 2,1 %. Зовсім інші зміни відбулися у післяпереписний період, коли в містах України кількість народжених щорічно зростала в середньому на 5,4 %, завдяки чому кількість немовлят в Україні кожного року збільшувалася на 4,2 %. Це приве-

ло до незначних зрушень у складі народжених на користь міських поселень, їх частка зросла в 1991—2006 рр. на 0,15 процентних пунктів. У цілому за період (1991—2006 рр.) Україна недоотримала 170,45 тисяч нових життів. Скорочення чисельності народжених як у міських поселеннях, так і в сільській місцевості відбувалося практично за рахунок падіння рівня плідності жінок. Унаслідок цього в містах не народилося 102,45 тис. немовлят, а в селах 70,01 тисячі.

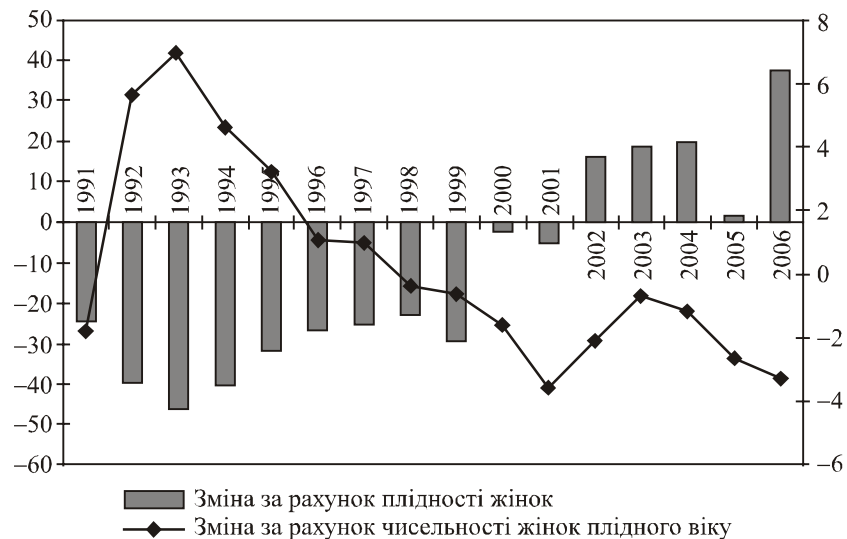

Рис. 2. Щорічна абсолютна зміна чисельності народжених в Україні за рахунок окремих факторів, 1991—2006 рр., тис. осіб

Джерело: авторські розрахунки за даними Держкомстату України

Характерно, що міські жінки, які мали низькі стартові показники у 2002 р. активніше включились у дітородний процес, особливо у віці 35—39 та 40—44 років. У сільських жінок стрімких змін не спостерігалось. Тобто відбувалася поступова переорієнтація репродуктивної поведінки сільських жінок на сучасний режим плідності з притаманним йому відкладанням народжень на пізніший період. Цей процес прискорився через загострення соціально-економічної кризи, яка особливо болісно відчувається в сільській місцевості. Руйнація традицій багатодітної сільської сім'ї — це не лише данина сучасному режиму відтворення, а штучне викорінювання передумов сімейного фермерського господарства, яке потребує робочих рук. Відсутність роботи в селах спонукає молоді репродуктивні сили залишати домівки в пошуках заробітків. А ті, які залишилися, мусять виживати чи просто існувати. За таких умов важко взяти на себе відповідальність за народження та виховання дітей. Щоправда, винятком є маргінальні верстви населення, які безконтрольно народжують дітей, не дбаючи про їхнє сучасне та майбутнє. Зважаючи на погіршення стану здоров'я населення України, зокрема репродуктивного, зростання поширення ВІЛ/СНІД-інфекції (в останні 12 років більше як у 12 разів), зростання частоти народжень ВІЛ-інфікованих дітей, то, звичайно, таке поповнення населення не поліпшить його якісних характеристик.

Ефективність заходів демополітики в державі залежить від того, як вона виконується на місцях, наскільки диференційованою є стратегія стимулювання дітородної активності населення різних регіонів (країв) з урахуванням усталених традицій дітородження, ціннісних орієнтацій населення, освітньо-культурного рівня, релігійної та етнічної приналежності тощо. Проте деякі краї мають схожий характер демографічних процесів, зумовлений спільними історичними, географічними, та економічними витоками, а також сталими етнічними, морально-етичними, культурними традиціями та конфесійною приналежністю. Очевидно, щодо таких груп країв має розроблятися спільна програма заходів, не за принципом «перетягування ковдри», а з огляду на гармо-

нійний демографічний розвиток усіх регіонів. Теоретичним підґрунтям такої програми може бути типологія регіонів України за характерними демографічними, зокрема відтворювальними параметрами, які визначають їх приналежність до споріднених груп. З огляду на репродуктивний процес, такими параметрами можуть бути показники народжуваності та плідності жінок, а також ті, що характеризують інтенсивність дітородної активності та відтворення материнського покоління.

Таблиця 1

**ТИПОЛОГІЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА ВЕЛИЧИНОЮ БАГАТОВИМІРНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ПОКАЗНИКІВ ДІТОРОДНОЇ АКТИВНОСТІ, 2006 р.**

Інтервали багатовимірної середньої	Кількість регіонів	Краї
До 0,96	8	Донецька, Луганська, Полтавська, Сумська, Харківська, м. Київ, Черкаська, Чернігівська
0,96—1,03	6	АР Крим, Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Миколаївська,
1,03—1,10	10	Вінницька, Житомирська, Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Херсонська, м. Севастополь
1,10 і більше	3	Волинська, Закарпатська, Рівненська
Разом	27	х

Джерело: авторські розрахунки.

Типологія країв на підставі багатовимірних середніх показників, стандартизованих за середньокраїновими рівнями, виділила на карті України (рис. 3) чотири доволі виразні групи: східну, центральну, центральну-західну та західну частини.

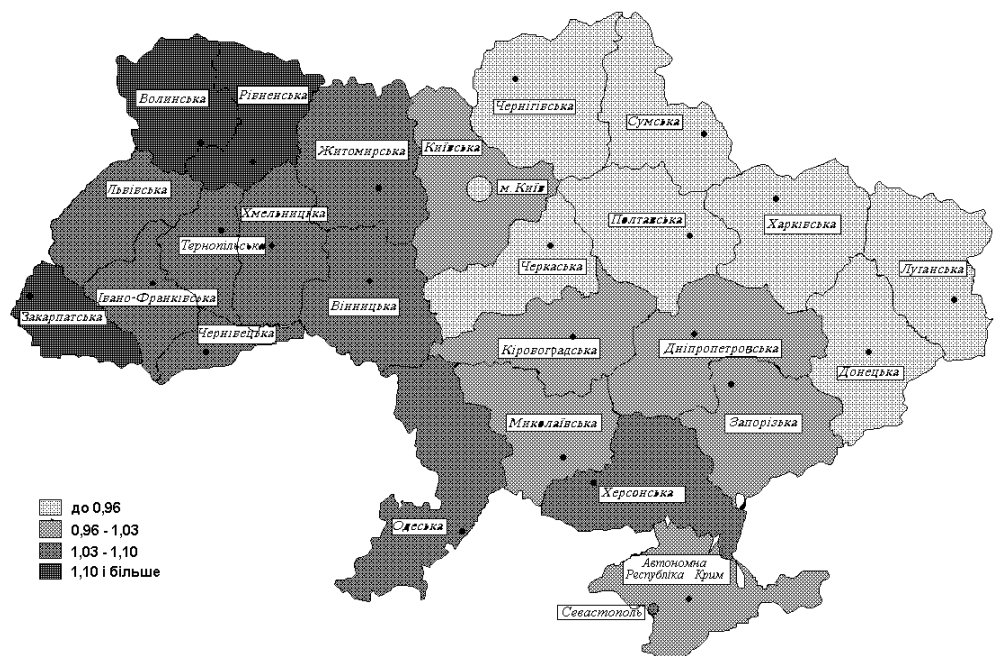

Рис. 3. Регіональна типологія репродуктивної активності населення України у 2006 рр.

Отже, перший тип — це здебільшого високоурбанізовані краї, яким притаманна надзвичайно низька народжуваність. У цих регіонах сумарний коефіцієнт плідності навіть наполовину не забезпечує відтворення населення в цілому та материнського покоління зокрема (табл. 2).

Таблиця 2

**ПОКАЗНИКИ НАРОДЖУВАНOSTІ ТА ВІДТВОРЕННЯ
НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В РОЗРІЗІ ТИПОВИХ ГРУП, 2006 р.**

Тип країв	Загальний коефіцієнт народжуваності, ‰	Сумарний коефіцієнт плідності, дітей	Середній вік матері при народженні першої дитини, років
1	7,6	1,11	23,5
2	9,7	1,24	23,2
3	10,4	1,35	22,8
4	13,4	1,66	22,5
У цілому	9,8	1,25	23,2

Джерело: авторські розрахунки за даними Держкомстату України.

На межі середнього по Україні показники народжуваності та відтворення у другому типі, куди увійшли переважно південні та промислово розвинуті регіони сходу. Невисока дітородна активність населення цих країв певною мірою пояснюється невпорядкованістю шлюбно-сімейних стосунків (відповідно, частка позашлюбних народжень першого та другого типу регіонів у 2006 р. становила 23,8 % та 27 %) (табл. 3). Дестимулюючим фактором дітородної активності є поширеність ВІЛ/СНІД-інфекції серед населення. Найбільш ураженими ВІЛ-інфекцією є краї 2-го типу. Регіони першого та другого типу традиційно мають найвищі показники поширеності абортів, де на кожних 1000 жінок дітородного віку в 2006 р. припадало від 21 до 22 легальних абортів (офіційно зареєстрованих лікувальними закладами МОЗ України). Зокрема, в краях крайнього сходу з кожних 100 вагітностей 41 закінчується аборт, а на 100 пологів припадає більше, ніж 60 % абортів.

Таблиця 3

**ЧАСТКА ПОЗАШЛЮБНИХ НАРОДЖЕНЬ І ПОКАЗНИКИ
ПОШИРНОСТІ АБОРТІВ В РОЗРІЗІ ТИПОВИХ ГРУП РЕГІОНІВ УКРАЇНИ, 2006 р.**

Тип країв	Частка позашлюбних народжень, %	Кількість абортів у розрахунку на		
		1000 жінок плідного віку	100 вагітностей	100 пологів
1	23,8	21,1	40,9	64,6
2	27,0	22,2	38,5	62,9
3	17,7	18,1	33,1	48,6
4	10,9	13,2	20,6	26,0
У цілому по Україні	21,1	18,6	33,5	50,5

Джерело: авторські розрахунки за даними Держкомстату України та МОЗ України.

Два останні типи мають порівняно високі показники плідності, оскільки сюди увійшли території, де ще зберігаються традиції дводітності завдяки сталим духовним і релігійним засадам. Як видно з табл. 3, частка позашлюбних народжень у регіонах 4-го типу вдвічі нижча за український рівень (10,9 % проти 21,1 %). Крім того, третій та четвертий типи країв демонстрували у 2006 році найменші в Україні показники поширеності абортів на 1000 жінок дітородного віку. Тут із кожних 100 вагітностей лише 20 закінчуються абортами. З-поміж усіх областей четвертого типу лідирує Рівненська, де кожна жінка умовного покоління могла народити 1,7 дитини і фактично у 2006р ці жінки мали в середньому більше двох дітей. Відносно благополучний стан останніх двох

типів країв є справді відносним, оскільки навіть за найкращих показників Рівненської області нинішній режим плідності не забезпечує простого відтворення поколінь.

Отже, виникає питання, наскільки регіони, що мають більшу репродуктивну активність, здатні уберегти України від подальшого скорочення дітородного потенціалу і, зрештою, від депопуляції. І взагалі, чого можна очікувати від населення, з огляду на його репродуктивну поведінку, в найближчі роки та на далеку перспективу. Відповідь на це запитання дають результати короткострокового прогнозу показників репродуктивної активності до 2010 року. Оптимістичний сценарій передбачав, що показники плідності змінюватимуться за позитивною тенденцією останніх 5-ти років, а інші показники природного та механічного руху — еволюційно, з динамікою останніх 15-ти років.

Якщо наступні чотири роки збережеться сучасна дітородна активність, то у 2010 році можна очікувати в цілому по Україні збільшення кількості новонароджених на 35,9 тис. осіб. і завдяки цьому — часткового зупинення депопуляції населення, як у цілому в Україні, так і в окремих краях. Якби в найчисельніших, але депресивних з огляду на дітородну активність, краях сумарна плідність жінок зросла до рівня 1,55 дитини, то чисельність народжених дещо компенсувала б втрати населення через досить високу смертність. Саме другий та третій найбільші типи регіонів можуть істотно поповнити населення України завдяки появі 52 тисяч нових життів.

Додатний приріст чисельності населення завдяки підвищенню показників народжуваності та плідності можна очікувати від західного, четвертого, найменш чисельного типу регіону. Утім, така перспектива може не справдитися, якщо не буде розв'язано проблему зайнятості та працевлаштування населення в краї і якщо не зупиниться міграційний відтік працездатного та репродуктивного потенціалу населення.

Отже, загальне поліпшення соціально-економічного становища в Україні дає підстави сподіватися на подальшу активізацію дітородної діяльності. При цьому можна припустити, що тривалість періоду компенсації втраченої інтенсивності дітородження дорівнюватиме періоду спаду, який спостерігався протягом дванадцяти років.

Оцінюючи перспективи зміни народжуваності та плідності на віддалений період до 2030 року, було зроблено припущення, що після відносної стабілізації режиму плідності, зміна коефіцієнта може відбуватися за сценаріями європейських країн, котрі пройшли період «репродуктивного ренесансу» протягом останніх 20 років. Якщо перебіг подій в Україні розвиватиметься за так званим середньооптимістичним прогнозом, то можна припустити, що ймовірнішим для України буде сценарій Німеччини з циклічним чергуванням періодів спаду і підйому народжуваності та плідності. За такого припущення сумарний коефіцієнт плідності у 2030 році коливатиметься в межах від 1,18 до 1,41 дитини.

Утім, результати будь-якого моделювання відповідають на питання «не про те, яким буде «завтрашній день», а про те, «що нам потрібно зробити, аби завтра стало таким, яким ми бажали б його бачити» (3, с. 41). Тому вкрай важливо, щоб демографічна політика в державі була зваженою та враховувала сучасну демографічну ситуацію, передумови її виникнення, наслідки можливих змін.

Література

1. Населення України — 2003. Щорічна аналітична доповідь. — К.: Ін-т демогр. та соціальн. досліджень НАН України, 2004. — 252 с.
2. Політика демографічного розвитку: сучасний стан та її перспективи в західному регіоні // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Вип. 5 (55): зб. наук. праць/ НАН України, Західн. наук. центр. — Л., 2006. — С. 76—85.
3. Романюк А. І. Демографічні студії: Вибрані праці. — К.: Ін-т економіки НАН України, 1997. — 303 с.

Надійшла до редакції: 21.01.2009